ilmiy-amaliy jurnal · ISSN 3093-8694

UDK 159.922.7:796.01

Qurdoshev Behzod Fazliddinovich,
O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti «Sport psixologiyasi va pedagogikasi» kafedrasi katta o‘qituvchisi

O‘SMIR SPORTCHILARDA MAS’ULIYAT HISSINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK SHARTLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘smir sportchilarda mas’uliyat hissini rivojlantirishning psixologik-pedagogik shartlari nazariy va empirik jihatdan tahlil qilinadi. Unda mas’uliyat hissining psixologik mazmuni, sport faoliyati va intizomining mazkur sifatni shakllantirishdagi o‘rni, murabbiy va sportchi o‘rtasidagi munosabatlar, shuningdek, o‘zini o‘zi nazorat qilish, mustaqil qaror qabul qilish va maqsadga intilishning ahamiyati yoritiladi. Tadqiqotda mas’uliyatlilik, tashabbuskorlik, qat’iylik, g‘ayratlilik, e’tiborlilik va maqsadga intiluvchanlik ko‘rsatkichlari uchta sport ta’limi tashkiloti misolida Kruskal–Wallis mezoni yordamida qiyosiy tahlil qilingan. Natijalar mas’uliyatlilik, qat’iylik va maqsadga intiluvchanlik ko‘rsatkichlari bo‘yicha guruhlar o‘rtasida statistik jihatdan ahamiyatli farqlar mavjudligini ko‘rsatadi. Olingan natijalar o‘smir sportchilarda mas’uliyat hissini rivojlantirishda izchil pedagogik talablar, mustaqil faoliyat, o‘zini o‘zi nazorat qilish va konstruktiv qayta aloqaning ahamiyatini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: *o‘smir sportchilar, mas’uliyat hissi, sport faoliyati, psixologik-pedagogik shartlar, sport intizomi, o‘zini o‘zi nazorat qilish, maqsadga intiluvchanlik, murabbiy-sportchi munosabatlari, shaxs rivojlanishi.*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ЧУВСТВА ОТВЕТСТВЕННОСТИ У ПОДРОСТКОВ-СПОРТСМЕНОВ

Аннотация. В статье теоретически и эмпирически анализируются психолого-педагогические условия развития чувства ответственности у подростков-спортсменов. Рассматриваются психологическое содержание ответственности, роль спортивной деятельности и дисциплины в её формировании, особенности взаимоотношений тренера и спортсмена, а также значение самоконтроля, самостоятельного принятия решений и целеполагания. С использованием критерия Краскела–Уоллиса проведён сравнительный анализ показателей ответственности, инициативности, настойчивости, энергичности, внимательности и целеустремлённости в трёх спортивных образовательных организациях. Результаты свидетельствуют о наличии статистически значимых различий между группами по показателям ответственности, настойчивости и целеустремлённости. Полученные данные подчёркивают значение последовательных педагогических требований, самостоятельной деятельности, самоконтроля и конструктивной обратной связи в развитии ответственности у подростков-спортсменов.

Ключевые слова: *подростки-спортсмены, чувство ответственности, спортивная деятельность, психолого-педагогические условия, спортивная дисциплина, самоконтроль, целеустремлённость, отношения тренера и спортсмена, развитие личности.*

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR DEVELOPING A SENSE OF RESPONSIBILITY IN ADOLESCENT ATHLETES

Abstract. This article examines the theoretical and empirical aspects of the psychological and pedagogical conditions for developing a sense of responsibility in adolescent athletes. It discusses the psychological nature of responsibility, the role of sports participation and discipline in its development, coach–athlete relationships, and the importance of self-control, independent decision-making, and goal setting. A comparative analysis of responsibility, initiative, persistence, diligence, attentiveness, and goal orientation across three sports educational institutions was conducted using the Kruskal–Wallis test. The results indicate statistically significant differences between the groups in responsibility, persistence, and goal orientation. These findings highlight the importance of consistent pedagogical expectations, independent activity, self-regulation, and constructive feedback in fostering responsibility among adolescent athletes.

Keywords: adolescent athletes, sense of responsibility, sports activity, psychological and pedagogical conditions, sports discipline, self-control, goal orientation, coach–athlete relationships, personality development.

KIRISH

O‘smir sportchilarda mas’uliyat hissining shakllanishi va rivojlanishini o‘rganish zamonaviy sport psixologiyasining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Mazkur muammo o‘smirlarning individual-psixologik xususiyatlari, sport faoliyatiga munosabati, xatti-harakatlarini boshqarish qobiliyati va jamoaviy majburiyatlarni bajarish xususiyatlarini aniqlash bilan uzviy bog‘liq. O‘smirlik davrida mas’uliyat hissi shaxsning mustaqillikka intilishi, o‘z faoliyati natijalarini anglash, qabul qilgan qarorlari uchun javobgarlikni his etish va belgilangan vazifalarni izchil bajarishi jarayonida rivojlanadi.

Sport faoliyati muntazam mashg‘ulotlar, intizomga rioya qilish, murabbiy ko‘rsatmalarini bajarish, jamoa manfaatlarini hisobga olish va musobaqa sharoitida mustaqil qaror qabul qilishni talab etadi. Shu jihatdan sport muhiti o‘smirlarda mas’uliyatli xulq-atvorni shakllantirish uchun muhim imkoniyatlar yaratadi. Biroq sport bilan shug‘ullanishning o‘zi mas’uliyatning avtomatik ravishda rivojlanishini kafolatlamaydi. Buning uchun mashg‘ulotlar jarayonida maqsadli tarbiyaviy ta’sirlar, mustaqil faoliyat imkoniyatlari va o‘z xatti-harakatlarini tahlil qilishga yo‘naltirilgan pedagogik sharoitlar tashkil etilishi lozim.

O‘smir sportchilarda mas’uliyat hissining rivojlanishi shaxsiy xususiyatlar bilan bir qatorda sport faoliyatini tashkil etish shartlariga ham bog‘liq. O‘zini o‘zi nazorat qilish, faoliyatni rejalashtirish, qat’iyatlilik, intizom, mustaqillik, o‘z xatti-harakatlarini baholash va qarorlarning oqibatlarini anglash mas’uliyatli xulq-atvorning muhim tarkibiy jihatlari hisoblanadi. Ushbu sifatlarning mashg‘ulotlar davomida izchil rivojlantirilishi sport natijalariga erishish bilan bir qatorda o‘smirning shaxsiy va ijtimoiy mas’uliyatini mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Mazkur jarayonda murabbiy tomonidan qo‘yiladigan talablarning izchilligi, sportchiga mustaqil topshiriqlar berilishi, faoliyat natijalarining xolis baholanishi,

rag‘batlantirish va konstruktiv fikr-mulohazalarning taqdim etilishi alohida ahamiyatga ega. Murabbiyning shaxsiy namunasi, talabchanlik va qo‘llab-quvvatlash o‘rtasidagi muvozanat hamda sportchining individual imkoniyatlarini hisobga olish mas’uliyatli xulq-atvorning shakllanishiga ko‘maklashishi mumkin.

Sport jamoasidagi psixologik muhit, tengdoshlar bilan hamkorlik, jamoaviy maqsadlarni qabul qilish va umumiy natija uchun javobgarlikni his etish ham mas’uliyat rivojlanishining ijtimoiy-psixologik omillari hisoblanadi. Shu sababli o‘smir sportchilarda mas’uliyat hissini rivojlantirishda shaxsiy xususiyatlar, murabbiy bilan munosabatlar, jamoaviy muhit va tarbiyaviy ta’sir vositalarini o‘zaro uyg‘unlashtirish zarur.

Tadqiqotning maqsadi o‘smir sportchilarda mas’uliyat hissini rivojlantirishning psixologik-pedagogik shartlarini nazariy jihatdan asoslash hamda uchta sport ta’limi tashkilotidagi mas’uliyatlilik va unga aloqador shaxsiy sifatlar ko‘rsatkichlarini qiyosiy tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

mas’uliyat hissining psixologik mazmuni va uning tarkibiy jihatlarini tahlil qilish;

sport faoliyatining mas’uliyatli xulq-atvorni rivojlantirishdagi imkoniyatlarini aniqlash;

o‘smir sportchilarda mas’uliyatlilik ko‘rsatkichlarini tashkilotlar kesimida qiyoslash;

mas’uliyat hissini rivojlantirishga xizmat qiluvchi psixologik-pedagogik shartlarni belgilash.

MAVZU BO‘YICHA ADABIYOTLAR TAHLILI

Shaxs mas’uliyatining psixologik mazmuni, uning tarkibiy jihatlari va rivojlanish mexanizmlari mahalliy hamda xorijiy psixologik-pedagogik tadqiqotlarda turli nuqtayi nazarlardan o‘rganilgan. Mazkur tadqiqotlarni tahlil qilish o‘smir sportchilarda mas’uliyat hissini rivojlantirishning nazariy asoslarini aniqlash imkonini beradi.

E.E. Danilova, L.A. Begunova, A.G. Lisichkina va D.A. Andreeva tomonidan ishlab chiqilgan «O‘smirlarda mas’uliyat» metodikasiga bag‘ishlangan tadqiqotda mas’uliyat shaxsning o‘z xatti-harakatlarini nazorat qilishi, vijdon, ijtimoiy mas’uliyat, atrofdagilarga g‘amxo‘rlik va mas’uliyatdan qochish kabi ko‘rsatkichlar orqali tahlil qilingan [1]. Mualliflar tomonidan ishlab chiqilgan metodika o‘smirlarda mas’uliyatning turli hayotiy vaziyatlarda namoyon bo‘lishini o‘rganishga qaratilgan. Mazkur yondashuv mas’uliyatni faqat tashqi intizom yoki topshiriqlarni bajarish bilan cheklamasdan, uning ichki psixologik mexanizmlarini ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

V.A. Baranova, E.M. Dubovskaya va O.O. Savina o‘smirlarning mas’uliyat haqidagi tasavvurlari, mas’uliyatli xulq-atvor mezonlari va o‘z faoliyatini baholash xususiyatlarini o‘rganganlar [2]. Tadqiqot natijalari mas’uliyat haqidagi qarashlar

o‘smirlarning ijtimoiy tajribasi va individual xususiyatlari bilan bog‘liq holda namoyon bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi. Ushbu ilmiy yondashuv sportchilarning mustaqil qaror qabul qilishi, o‘z faoliyati natijalarini anglash va jamoaviy majburiyatlarni bajarish xususiyatlarini o‘rganish uchun ham nazariy ahamiyatga ega.

Sport faoliyatida mas’uliyatni rivojlantirish masalasi M.R. Nasirovning pedagogik vaziyatlardan foydalanishga bag‘ishlangan tadqiqotida ham ko‘rib chiqilgan [3]. Mazkur yo‘nalish sport mashg‘ulotlarida o‘smirni qaror qabul qilishga, o‘z faoliyati natijalarini tahlil qilishga va muayyan vaziyatlarda javobgarlikni o‘z zimmasiga olishga yo‘naltirishning pedagogik imkoniyatlarini o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

I.M. Dementyevaning o‘smir gandbolchilarda mas’uliyatni qabul qilishga to‘sqinlik qiluvchi psixologik to‘siqlarni kamaytirishga bag‘ishlangan tadqiqotida mas’uliyatning shaxsiy resurslar, o‘zini o‘zi boshqarish va ijtimoiy moslashuv bilan bog‘liqligi tahlil qilingan [4]. Tadqiqotda o‘smir sportchilarda xavotir, motivatsiya va o‘zini o‘zi boshqarish bilan bog‘liq qiyinchiliklar mas’uliyatni qabul qilish jarayoniga ta’sir etishi mumkinligi ko‘rsatilgan. Ushbu natijalar mas’uliyatni rivojlantirishda umumiy tarbiyaviy talablar bilan bir qatorda maqsadli psixologik-pedagogik ishlarni ham tashkil etish muhimligini asoslaydi.

Mas’uliyatning tarkibiy jihatlarini tahlil qilishda Danilova va hammualliflarining tadqiqoti [1], shuningdek, Baranova va hammualliflarining izlanishlari [2] muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu ishlarda mas’uliyatning mazmuni shaxsning o‘z faoliyatini anglash, xatti-harakatlarini baholash, o‘z zimmasidagi majburiyatlarni qabul qilish va ijtimoiy munosabatlarda mas’uliyatli ishtirok etishi bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqiladi.

Mazkur adabiyotlar tahlili o‘smir sportchilarda mas’uliyat hissini o‘rganishda uchta yo‘nalishni hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi: mas’uliyatning ichki psixologik tarkibiy qismlari, sport faoliyatining tarbiyaviy imkoniyatlari va mas’uliyatli xulq-atvorni shakllantiruvchi ijtimoiy-pedagogik muhit. Shu bilan birga, mas’uliyatlilik, tashabbuskorlik, qat’iylik, g‘ayratlilik, e’tiborlilik va maqsadga intiluvchanlik ko‘rsatkichlarini turli sport ta’limi tashkilotlari kesimida qiyosiy tahlil qilish mazkur muammoning amaliy jihatlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda nazariy tahlil, ilmiy manbalarni umumlashtirish va empirik ma’lumotlarni qiyosiy-statistik tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Nazariy bosqichda mas’uliyatning psixologik mazmuni, o‘smirlik davrida uning shakllanish xususiyatlari va sport faoliyatining tarbiyaviy imkoniyatlariga oid ilmiy adabiyotlar o‘rganildi.

Empirik bosqichda o‘smir sportchilarning mas’uliyat hissi va unga aloqador shaxsiy xususiyatlarini baholash maqsadida muallif taqdim etgan ma’lumotlarga ko‘ra, quyidagi psixodiagnostik metodikalardan foydalanilgan:

Marlou–Kraun metodikasi;

Ye.A. Pugachevaning shaxs mas’uliyati sifatlarini o‘rganishga qaratilgan so‘rovnomasi;

A.A. Xvostovning qiyin vaziyatlarni yengib o‘tuvchi xulq-atvorni o‘rganish so‘rovnomasi;

V.V. Stolin va S.R. Panteleevning o‘ziga munosabatni o‘rganish metodikasi.

Ushbu metodikalar mas’uliyatni anglash, mas’uliyat bilan bog‘liq shaxsiy sifatlar, murakkab vaziyatlarda xulq-atvorni boshqarish va o‘ziga munosabat xususiyatlarini o‘rganishga yo‘naltirilgan. Biroq taqdim etilgan empirik natijalar orasida faqat mas’uliyatlilik, tashabbuskorlik, qat’iylik, g‘ayratlilik, e’tiborlilik va maqsadga intiluvchanlik shkalalari bo‘yicha guruhlararo qiyosiy ko‘rsatkichlar berilgan.

Uchta sport ta’limi tashkilotida olingan natijalarni qiyoslash uchun Kruskal–Wallis mezoni qo‘llangan. Ushbu mezon mustaqil guruhlar o‘rtasida ko‘rsatkichlarning taqsimlanishi yoki ranglari bo‘yicha statistik farqlar mavjudligini baholashga xizmat qiladi. Statistik ahamiyatlilik darajasi p qiymati asosida talqin qilindi: $p < 0,05$ bo‘lganda farq statistik jihatdan ahamiyatli deb qabul qilinadi.

Tadqiqot natijalarini to‘liq qayta tekshirish uchun ishtirokchilar soni, yosh tarkibi, tanlash mezonlari, har bir guruh hajmi, metodikalarning aniq bibliografik manbalari va statistik dastur haqidagi ma’lumotlar ham zarur. Ushbu ma’lumotlar taqdim etilgan matnda to‘liq ko‘rsatilmagani sababli ular taxmin asosida kiritilmadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O‘smir sportchilarda mas’uliyat hissini rivojlantirishning psixologik-pedagogik shartlarini o‘rganish shaxsning axloqiy qadriyatlari, xatti-harakatlari uchun javobgarlikni anglash, qiyin vaziyatlarni yengib o‘tish va o‘z xulq-atvorini boshqarish xususiyatlarini birgalikda tahlil qilishni talab etadi. Mazkur tadqiqotda mas’uliyatlilikning tarkibiy ko‘rsatkichlari uchta sport ta’limi tashkiloti misolida qiyoslandi.

1-jadval. O‘smir sportchilarda mas’uliyatlilik va unga aloqador shaxsiy sifatlar ko‘rsatkichlarining Kruskal–Wallis mezoni bo‘yicha qiyosiy tahlili

Shkalalar	Buxoro viloyati futbol maktabi	Chirchiq olimpiya va paralimpiya sport turlariga tayyorlash markazi	Samarqand viloyati bolalar va o‘smirlar sport maktabi	H	p
Mas’uliyatlilik	68,53	52,67	62,41	27,23	0,003**
Tashabbuskorlik	63,42	61,74	55,82	25,82	0,09

Qat’iylik	66,12	59,35	56,13	28,56	0,005*
G‘ayratlilik	59,14	52,97	50,82	23,38	0,15
E’tiborlilik	65,75	60,84	57,47	24,37	0,12
Maqsadga intiluvchan-lik	72,30	59,71	54,24	31,35	0,003**

Izoh: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$. Jadvaldagi H va p qiymatlari muallif taqdim etgan dastlabki ma’lumotlar asosida saqlandi. Guruhlar bo‘yicha sonlar o‘rtacha ranglarni ifodalasa, jadval sarlavhasi va izohida bu holat aniq ko‘rsatilishi lozim.

Jadval natijalariga ko‘ra, mas’uliyatlilik shkalasida Buxoro viloyati futbol maktabi guruhining ko‘rsatkichi 68,53, Chirchiq olimpiya va paralimpiya sport turlariga tayyorlash markazida 52,67, Samarqand viloyati bolalar va o‘smirlar sport maktabida esa 62,41 ni tashkil etgan. Taqdim etilgan $p = 0,003$ qiymati guruhlar o‘rtasida statistik jihatdan ahamiyatli farq mavjudligini ko‘rsatadi. Biroq ushbu natija farqning qaysi guruhlar o‘rtasida yuzaga kelganini o‘z-o‘zidan aniqlamaydi. Buning uchun qo‘shimcha juftlik taqqoslashlari talab etiladi.

Tashabbuskorlik shkalasi bo‘yicha ko‘rsatkichlar mos ravishda 63,42, 61,74 va 55,82 ni tashkil qilgan. Jadvalda keltirilgan $p = 0,09$ qiymati odatiy 0,05 mezoniga ko‘ra statistik jihatdan ahamiyatli farq mavjudligini tasdiqlamaydi. Shu sababli ushbu ko‘rsatkichlar asosida guruhlar o‘rtasida ishonchli farq bor, degan xulosaga kelish mumkin emas.

Qat’iylik shkalasi bo‘yicha Buxoro viloyati futbol maktabida 66,12, Chirchiq markazida 59,35 va Samarqand viloyati sport maktabida 56,13 ko‘rsatkich qayd etilgan. Jadvaldagi $p = 0,005$ qiymati guruhlar o‘rtasida statistik jihatdan ahamiyatli farq mavjudligini anglatadi. Shunga qaramay, qaysi guruhlar o‘rtasidagi farq statistik jihatdan ishonchli ekanini aniqlash uchun post-hoc taqqoslashlar o‘tkazilishi kerak.

G‘ayratlilik shkalasi bo‘yicha ko‘rsatkichlar 59,14, 52,97 va 50,82 ni tashkil etgan. Taqdim etilgan $p = 0,15$ qiymati statistik ahamiyatlilik chegarasidan yuqori bo‘lgani sababli guruhlar o‘rtasida ishonchli farq mavjudligi tasdiqlanmaydi. E’tiborlilik shkalasida ham 65,75, 60,84 va 57,47 ko‘rsatkichlar qayd etilgan bo‘lib, $p = 0,12$ natijasi statistik jihatdan ahamiyatli farqni ko‘rsatmaydi.

Maqsadga intiluvchanlik shkalasida Buxoro viloyati futbol maktabi guruhining ko‘rsatkichi 72,30, Chirchiq markaziniki 59,71, Samarqand viloyati sport maktabiniki esa 54,24 ni tashkil qilgan. Jadvalda keltirilgan $p = 0,003$ qiymati ushbu ko‘rsatkich bo‘yicha guruhlar o‘rtasida statistik jihatdan ahamiyatli farq mavjudligini ko‘rsatadi. Biroq mazkur farqning amaliy ahamiyati va qaysi guruhlar o‘rtasida namoyon bo‘lishi qo‘shimcha statistik tahlil orqali aniqlashtirilishi lozim.

Umuman olganda, taqdim etilgan jadval mas’uliyatlilik, qat’iylik va maqsadga intiluvchanlik ko‘rsatkichlari bo‘yicha guruhlararo statistik farqlar mavjudligini

ko‘rsatadi. Tashabbuskorlik, g‘ayratlilik va e’tiborlilik bo‘yicha esa keltirilgan p qiymatlari 0,05 chegarasidan yuqori. Bu natijalarni talqin qilishda statistik ahamiyatlilik bilan shaxsiy sifatning mutlaq darajasini farqlash muhim: yuqoriroq ko‘rsatkich guruhdagi sifat darajasi yuqoriroq bo‘lishi mumkinligini bildiradi, ammo uning «yuqori», «o‘rta» yoki «past» darajaga mansubligini aniqlash uchun metodikaning me’yorlari va ballarni hisoblash tartibi zarur.

Olingan natijalar mas’uliyat hissini rivojlantirish jarayonida o‘smirlarning shaxsiy xususiyatlarini tizimli ravishda kuzatish va pedagogik ishlarni aniqlangan ehtiyojlarga moslashtirish muhimligini ko‘rsatadi. Masalan, sportchilarga mashg‘ulot maqsadlarini belgilash, vazifalarni mustaqil rejalashtirish, bajarilgan ishni baholash va yo‘l qo‘yilgan xatolar sabablarini tahlil qilish imkoniyatini berish mas’uliyatli xulq-atvorni rivojlantirishga yo‘naltirilgan amaliy yondashuvlar bo‘lishi mumkin.

Murabbiy tomonidan qo‘yiladigan talablarning izchilligi, sportchining mustaqil qarorlariga o‘rin berish, faoliyat natijalarini xolis baholash va konstruktiv qayta aloqa taqdim etish mas’uliyatni tarbiyalashning muhim pedagogik shartlari sifatida qaralishi mumkin. Shu bilan birga, sportchining yosh xususiyatlari, individual imkoniyatlari va psixologik holatini hisobga olish zarur. Mas’uliyatni faqat tashqi nazorat va jazolash orqali shakllantirishga urinish o‘rniga, sportchining o‘z faoliyati oqibatlarini anglashiga va ichki nazorat mexanizmlarini rivojlantirishga ko‘maklashish maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqotning muhim cheklovi shundaki, jadvalda guruhlarning aniq soni, ishtirokchilarning yosh taqsimoti va metodikalar bo‘yicha to‘liq tavsifiy statistika keltirilmagan. Shuningdek, Kruskal–Wallis mezoni bo‘yicha statistik farqlarni aniqlash guruhlar o‘rtasidagi farq sabablarini tushuntirmaydi. Shu bois tashkilotlar o‘rtasidagi tafovutlarni murabbiylik uslubi, mashg‘ulotlar tashkil etilishi yoki sport turi bilan bevosita bog‘lash uchun qo‘shimcha ma’lumotlar zarur.

XULOSA

Tadqiqot natijalari o‘smir sportchilarda mas’uliyat hissi mas’uliyatlilik, tashabbuskorlik, qat’iylik, g‘ayratlilik, e’tiborlilik va maqsadga intiluvchanlik kabi o‘zaro bog‘liq shaxsiy xususiyatlar orqali namoyon bo‘lishini nazariy jihatdan asoslash imkonini beradi.

Uchta sport ta’limi tashkiloti bo‘yicha taqdim etilgan empirik ko‘rsatkichlar mas’uliyatlilik, qat’iylik va maqsadga intiluvchanlik shkalalarida statistik jihatdan ahamiyatli guruhlararo farqlar mavjudligini ko‘rsatdi. Tashabbuskorlik, g‘ayratlilik va e’tiborlilik shkalalarida esa taqdim etilgan p qiymatlari statistik ahamiyatlilik chegarasidan yuqori bo‘ldi. Mazkur natijalar guruhlar o‘rtasidagi farqlarni ehtiyotkorlik bilan talqin qilish va ularning sabablarini aniqlash uchun qo‘shimcha tahlillar zarurligini ko‘rsatadi.

O‘smir sportchilarda mas’uliyat hissini rivojlantirish uchun quyidagi psixologik-pedagogik shartlarga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq:

1. Sport mashg‘ulotlarida aniq va izchil talablar tizimini shakllantirish.

2. O‘smirlarga maqsad qo‘yish, vazifalarni rejalashtirish va mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatini berish.

3. O‘zini o‘zi nazorat qilish va faoliyat natijalarini tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish.

4. Murabbiy va sportchi o‘rtasida o‘zaro hurmat, ishonch va konstruktiv qayta aloqaga asoslangan munosabatlarni shakllantirish.

5. Sport jamoasida umumiy maqsadlar va jamoaviy javobgarlikni qo‘llab-quvvatlash.

6. Mas’uliyatning rivojlanish dinamikasini muntazam psixodiagnostik kuzatish orqali baholab borish.

Shunday qilib, o‘smir sportchilarda mas’uliyat hissini rivojlantirish shaxsiy xususiyatlar va pedagogik muhitning o‘zaro ta’sirini hisobga oladigan tizimli yondashuvni talab etadi. Kelgusidagi tadqiqotlarda ishtirokchilar soni, guruhlarning tavsifiy ko‘rsatkichlari, metodikalarning psixometrik xususiyatlari va post-hoc taqqoslashlar to‘liq taqdim etilishi natijalarning ishonchliligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Данилова Е.Е., Бегунова Л.А., Лисичкина А.Г., Андреева Д.А. Методика «Ответственность у подростков»: разработка и описание // Психолого-педагогические исследования. – 2024. – Т. 16, № 3. – С. 69–84. – DOI: https://doi.org/10.17759/psyedu.2024160305.

2. Баранова В.А., Дубовская Е.М., Савина О.О. Представления о характеристиках ответственности у подростков // Национальный психологический журнал. – 2024. – Т. 19, № 2. – С. 36–46. – DOI: https://doi.org/10.11621/npj.2024.0203.

3. Насыров М.Р. Педагогические ситуации как средство формирования ответственности у подростков в процессе занятия спортом: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Москва, 2025. – С. 10–11. [Bibliografik ma’lumotlarni nashrning asl nusxasi bilan tekshirish lozim.]

4. Дементьева И.М. Снижение психологических барьеров принятия ответственности у гандболистов-подростков: лонгитюдное исследование // Доказательная педагогика, психология. – 2023. – № 2. – С. 45–52. – DOI: https://doi.org/10.18323/2221-5662-2023-2-45-52.